

Česko-lužický

Ročník XX
Číslo 2 / únor 2010

věstník

Jakub Bart-Čišinski

Wotmołwa

Ze džěry, do kotrejež tyknyć chcychu
mje, studzeń wutworila čerstwa je
so, z kotrejež pėseń žiwjenje a pychu
sej čěra nět a zwoni přez kraje.

A mojich krjudzerjow a njepřecełow,
kiž wuzmjasc chcychu mje kaž z kłosa snječ,
je muza překuzliła do modelow,
kiž pėśni wobradžeju ćeć a mječ.

Hdyž na mje kamjeń do horšće sej wzachu,
hdyž, jako wichor sepi mróčele,
mi njewjedrow na dróhu znawalachu:
Z nich pėseń wukće z pychu tučele.

Je džiw, zo nětko serbska pėseń šwika
a ze železnej mocu twari puć,
zo hórke do wočow tež słowa pika
a slyši na so zachadžeć a wuc?

Haj, kowarjo wy mojej' energije,
džak mějće mój, najnutniši džak,
njeh trochu boli hra tež ironije,
kiž skuzli do mjedu zlych hubow žwak!

Odpověď

Z té díry, do které mne strčit chtěli,
studánka vzešla, ještě čerstvá je
a jejím třpytem, písní obšťastnělý
zas život rozlévá se do kraje.

A nepřátele mé a zabijáky,
kteří jak sněť mi chtěli vyrvat řeč,
už múza proměnila na panáky,
co proti písni vystavují meč.

Když do ruky si na mě berou kámen,
když jako vichrem s mračny po nebi
je do cesty nám nečas jimi vhněn,
píseň se s třpytem duhy objeví.

Je zázrak, že se srbská píseň vzdouvá,
železnou silou staví si svůj hrad,
že do očí jim vráží trpká slova,
na sebe slyší rvát a nadávat?

Ano, vy kováři mé energie,
mějte dík, děkovnou mou odpověď,
ať trochu bolí i hra ironie,
co z žvástů zlých hub vyčaruje med!

*Báseň z roku 1901, reagující na šikanu ze strany tehdejší církevní hierarchie,
byla sepsána za nuceného pobytu v sanatoriu ve Waldernbachu.
Ze Serbské čítanky (Lipsko 1981) přebásnil Václav Daněk.*

BJEZ WČERAWŠEHO DNJA NJEJE JUTŘIŠEHO

Timo Meškank wo njeboh knjezu Mudrje

Smy jeho knjez Mudra mjenowali. Ze zažneho džěćatstwa znajach Jiříja Mudru z Prahi. Hustodosć běchmy cyła swójba pola njeho w Praze-Břevnovje na wopyće, wón wopytowaše našeho nana w Kanecach we Łužicy abo zetkawachmy so z nim na křižerjach w Delanach. Přeco, hdyž pozastachmy jako młodostni na našich wuprawach do juha Wuchodneje Europy w Praze, založichmy tež pola njeho. Wuwoprašowaše so naju z bratrom abo sotru za tym, što je noweho we Łužicy. Druhdy nas sobu wza na někajke zarjadowanje w Serbskim seminarje abo nas do džiwadła přeprasy. Šćedriwje wupožći nam za tu składnosć jedyn ze swojich woblekow. Wo sebi resp. wo potoženju w Čěskostowakskej 80tych lět mało, haj nimale ničo njepowě. To, štož na swoje woči widžachmy, bě šěry, chmury kraj z tójšto čerwjenyimi hwězdami

na twornjach, wěžach a třěchach zjawnych twarjenjow. We wjetšich a mjeńšich městach běchu so Rusojo w samym centrumje zdomili, kaž mam z Krupki-Bohosudowa w pomjatku. Wo pozadku teje nadprezency wšitcy wědzachmy, ale nihtó wotewrjenje wo tym njerěčeše.

Njeje džiw, zo slušeše za nas knjez Mudra w léće 1988 samozrozumliwje k woteběrjarjam njewotwisneho časopisa Serbski student. Je jón swědomiće čitał, druhim k čitanju počowal a sej jón skónčnje wjazać dał. Jako bu Václav Havel 16. januara 1989 zajaty, dokož bě so wobdželił na demonstraciji składnostnje Palachoweho tydženja, a naposledk w februarje k džewječ měšacam jastwa zasudženy, jewjachu so w tójšto ewangelskich cyrkwach Wuchodneje Němskeje protestne transparenty Freiheit für

Václav Havel und alle politisch und religiös Inhaftierten in der ČSSR. Sam przebywach w februarze zaso jónu w Praze, a jako knjezej Mudrje z Rudeho práva ščuwanse přinoški přečiwo Havlej čitach, so wón komentara wzda. Wotewrě swój knižny kamor a wučahny knihu Slovník českých spisovatelů, Toronto 1982. Listowach w słowniku a z kóždym nowym mjenom bu mi jasnišo, čehodla bě kraj tak šery, čehodla běchu jeho wobydlerjo tak zawrjeni, čehodla wustajowachu wšudže čerwjene hwězdy. Kraj bě kěrchow ze žiwje pohrjebanymi, pod wjednistwom Gustáva Husáka bě so cyte towaršnostne a hospodarske žiwjenje wučisćało. Ludžo, kotřiž spytachu přečiwo režiměj protestować, buchu izolowani a w zjawnosći na šamałe wašnje difamowani. Mjelčec bě za wjele ludži wupuć, a spytać, kaž knjez Mudra dale dostojnje žiwy być.

Po času tola wot knjeza Mudry něštožkuli zhonich. Jeho přečel Jiří Lípa z Vysokeje škołe pedagogickej, kotryž bě položit zarodk zaběry z romšćinu w Čěskostowakskej a z kotrehož Příručka cikánštiny, Praha 1963, bě mjez druhim Milena Hübschmannová romsku řeč wuknyła, wopušći za čas normalizacije kraj a emigrowaše do Zjednočených statow. Publikacije nakładnistwa „68 Publishers, sponřdkowane wot Jiřtja Lípy, běchu za knjeza Mudru jedne žórto swobodnej informacije, dalše bě sluchanje rozhłosa. Sym so přeco džiwať, kak mjelčo je wón radio poskať. Za nas, kiž njeběchmy ničo druhe zwučene hač přeco a wšudže zapadne sćelaki sluchać, zdaše so to być anachronistiske. Znajachmy to z powědanja našeho džěda, kiž bě za čas nacionalsocializma BBC poskať. Ale w Čěskostowakskej bě politiske potłóčowanje wo wjele hórše hač pola nas. Skradžu sluchaše tuž knjez Mudra čěske wusyłanja BBC a Swobodnej Europy (RFE). Po léce 1968, hdyž jako

scěh inwazije wójskow Waršawskeho zrěčenja nimale poč miliona Čechow a Slowakow kraj wopušći, rozrosće tež čěska redakcija RFE w Mnichowje. Rozhłosownikaj Karel Jezdinský a Lída Rakušanová, nowinar Sláva Volný, spisowacel Josef Jedlička, basnik Ivan Diviš, spěwarka Yvonne Přenosilová, pěsničkar Karel Kryl a dalši přidružichu so redakciji a zaručachu kwalitu programa.

Třeće žórto swobodnej informacije běchu za knjeza Mudru jeho šulerjo. Jako wučer na gymnaziju Na Zatlance njebě wón swojich šulerjow jenož za rusku literaturu zahorjať a wědu wo eksistenciji Serbow šěriť. Ně, tež jeho šulerjo swojemu wučerjej zaso něštožkuli wróčachu a jemu hdys a hdys mašinopisny wotpisk noweje čěskeje literatury, kotraž njesmědžeše hižo w oficialnej literarnej sferje wuchadžeć, přinošowachu. Jedna z jeho šulerkow bě Zuzana Brabcová, jedyn ze samizdatnych manuskriptow, kotryž smědžach tež ja čitać, bě roman Milana Kundery Život je jinde. Wěm, zo njeje lochko, so předobyc přez woršty byća, kotrež přežiwja čłowjek (hustodosć runočasnje) za čas diktatury. Wěm tež, zo njejsym knjezej Mudrje telko dawať, kaž zamó wón dawać. Za mnje je wón prototyp prawdžiweho Čěcha.

Słowniček: hustodosć – častokrát; wuwoprašowac so – wpytať se; zarjadowanje – akce; składnosć – přiležitost; twornja – towarna; twarjenje – budowa; pomjatk – paměť; wobdzělic so – zúčastnit se; naposledk – nakonec, k posledku; ščuwanški – štvavý; towaršnostny – společenský; šamały – hanebný; wupuć – východisko; zhonić – dovědět se; zaběra – zabývání se, obírání se; wuknyć – učít se; žórto – pramen; džiwať so – divit se; zwučeny – zvyklý; hač – než; přeco – vždy; sćelak – vysílač, (rozhlasová) stanice; powědac – vyprávěť; poskať – poslouchat; woršta – vrstva

NOVINY

Z HORNÍ LUŽICE

(SN 8. 1.) Historická sekce Matice lužickosrbské pořádala v budyšínské restauraci Wjelbik akademii s názvem **Kolik je (ještě) katolických Lužických Srbů?** Těžištěm akce byla přednáška pracovníka budyšínského Srbského ústavu Měrcína Wałdy o výsledcích statistického průzkumu z roku 2003, který se uskutečnil v 72 katolických vsích Horní Lužice. Výsledky této sondy odhalily reálný stav: zatímco Arnošt Muka v roce 1880 napočítal na tomto teritoriu 14.047 a Arnošt Černík ještě roku 1956 12.370 Srbů, nejnovější sonda zachytila pouze 7.745 osob (obyvatelé Budyšina počítáni nebyli). Počet Srbů, kteří již nemluví lužickosrbsky vzrůstá. Výjimkou je pouze situace v obcích Ralbicy a Chrósćicy. Demografická prognóza dalšího vývoje je rovněž pesimistická.

(SN 14. 1.) Na zasedání předsednictva Domowiny žádali mladí srbští aktivisté o zřízení placeného pracovního místa koordinátora aktivit mládežnického uskupení **Pawk**. Výsledek dosud není znám, nicméně předseda Domowiny prohlásil, že mládež svými aktivitami a vizemi do budoucna předsednictvo příjemně překvapila. Dále se připravuje setkání, na němž kulturní výbor Domowiny přednese svou vizi budoucnosti Lužickosrbského národního souboru.

Z DOLNÍ LUŽICE

(NC 50) Jména stojatých a tekoucích vod kolem Sprěvy mají svá starodávná slovanská jména. Jenom na Blatech počet struh převyšuje tři sta. V současné době se připravuje projekt, jehož cílem je shromáždit všechna **srbská i německá jména struh**, především v oblasti Blat. Za tím účelem byla založena pracovní skupina vedená Kerstin Kosakowou, pověřenkyní pro srbské zá-

ležitosti v okrese Sprěva-Nisa. Na základě výzkumu bude možné k vodním tokům umístit tabule se srbskými i německými názvy. Předpokládá se, že na projekt přispěje koncern Vattenfall, který v Lužici těží hnědé uhlí a provozuje elektrárny. Do projektu budou zapojeni obyvatelé Blat, kteří se v názvech struh dobře vyznají, především rybáři a člunaři.

(NC 1) Na počátku ledna proběhl už třetí hvězdicový **pochod proti odbagrování vsí** Wótšowaš, Kerkojce a Grabk. Asi 700 účastníků pochodovalo ze svých vsí do staré ovčárny, která leží v polích mezi těmito vesnicemi. Připojilo se také na 50 osob ze vsí okolo Bezkowa, kde se plánuje podzemní sklad oxidu uhličitého.

(NC 2) První sobotu v novém roce, podobně jako v předchozích letech, proběhla valná hromada **Sdružení srbských blatských rybářů**. Z celkového počtu 158 členů se zúčastnilo 124. Deseti novým členům, mezi nimi i jedné ženě, byly předány rybářské průkazy. Na shromáždění byla také představena tabule s obrázky a jmény 18 ryb, které obývají vody Blat. Tabule bude umístěna v přístavu v Borkowech. Zazněla nejen pochvala, ale také kritika, například za to, že na tabuli chybějí menší ryby. Gregor Wiczorek, vedoucí redaktor Nowého Casnika, se ve svém komentáři vyjádřil také k tomu, že na tabuli jsou jen německé názvy ryb. Připomněl, že *Zjadnošeństwo serbskich blošańskich rybarjow*, které se už svým názvem odkazuje na lužickosrbské tradice, se neváhá těchto tradic dovolávat, když hájí své zájmy. Například když požaduje snížení stavu chráněných kormoranů, kteří loví značné množství ryb. Co se však tabule týká, zapomínají, že nejen jejich otcové, ale i řada současných členů ví, co znamenají názvy *šćipjeľ, mjeńk, wugoř, karpa, płošica* nebo *piskoř*.

Chotěbuzská **Braniborská technická univerzita** připravuje obšírnou výstavu o srbském jazyce a kultuře. Pořádá ji dol-

nolužická župa Domowiny společně s univerzitou jako další z akcí, které se konají v rámci dohody o spolupráci uzavřené v roce 2008. Výstava má tři části. První připravilo kulturní středisko *Lodka* a přináší základní informace o Lužických Srbech. Další díl vytvořil *Rěcny centrum Witaj* a týká se školství. Třetí díl je o srbském písemnictví pod názvem ... *aby se njewěže tych dobrych luži změna stała*. Výstava již loni proběhla v Srbském muzeu v Chotěbuzi a byla připravena u příležitosti 300. výročí překladu Nového zákona do dolnolužické srbštiny. Županka Madlena Norbergowa vyzdvihla, že umístění v prostorách univerzity kromě dostupnosti pro studenty také zvyšuje prestiž srbské kultury.

(SN 6. 1.) Vedoucí dolnolužické pobočky **Jazykového centra Witaj** Kito Ela hodnotil výsledky svého pracoviště v uplynulém roce. Konstatoval, že momentálně se podle modelu *Witaj* učí dolnosrbsky přibližně 2.000 dětí. Vzdělává také počet studentů, kteří studují na Dolnosrbském gymnáziu v Chotěbuzi. Ela doufá, že v průběhu tří až čtyř let budou na tomto ústavu třídy kompletně naplněny odchovanci projektu *Witaj*. Stoupá také prestiž dolno-

lužické srbštiny ve školách, čemuž v loňském roce přispěl např. rodinný den *Witaj* v Žylovské školní družině, kemp *Witaj* a jazykový tábor pro žáky 7.–10. tříd.

(SN 7. 1.) Chotěbuzská pobočka **Serbského institutu** zaznamenává již několik let za sebou úspěchy při žádání o dotace na projekty, které ze svého rozpočtu nemůže financovat. Projekty se týkají zejména zachování dolní lužické srbštiny a specifického výzkumu. V roce 2009 pracovalo na projektech devět vysokoškolsky vzdělaných lidí. Většina dotací pochází od energetického koncernu Vattenfall, který ve střední Lužici těží hnědé uhlí. Chotěbuzský ústav s pomocí těchto prostředků např. zdokumentoval a inventarizoval lužickosrbské kulturní památky na území Braniborska. V letošním a příštím roce by měl z peněz Vattenfallu vzniknout internetový historicko-dokumentární slovník dolní lužické srbštiny. Z rozpočtu ústavu je pak financován např. vývoj nového Německo-dolnosrbského slovníku s přibližně 80.000 hesly, který by měl vyjít do tří let.

Zprávy ze Serbských nowin podal Petr Ch. Kalina, z Nowého casniku Miloš Malec.

Roland Marti: *ó w dolnosebšćinje*. PhonUS, No. 11, Institut für Phonetik: Universität des Saarlandes, XIV + 140 stran, Saarbrücken 2007.

Roland Marti (*1953), profesor slavistiky ze Sárské univerzity v Saarbrücken, známý i publikacemi sorabistickými, vydal nenápadnou knížku, kterou zasvětil speciálnímu tématu: zvukové platnosti a grafickému vyjádření *ó* v dolní lužické srbštině.

Autor v předmluvě (*Předegrono*) představuje záměr a metodiku knihy a zdůrazňuje, že znovuzavedení grafému *ó* jako povinného znaku rozhodnutím dolnosrbské jazykové komise vyžaduje pečlivé teoreticky jazykovědné zdůvodnění, protože tuto skutečnost doprovázejí specifické okolnosti: nejednotná výslovnost *ó* v tradičních nářečích, rychlé odumírání nářečí a úbytek rodilých mluvčích, přesunutí těžiště od „mateřské“ dolnosrbsštiny k srbštině pěstované jako druhý jazyk, těsný vztah mezi pravopisem a výslovností u nemateřskojazyčných mluvčích, komplikované dějiny dolnosrbského pravopisu, propojení ortografických reforem s kulturně politickými otázkami.

V úvodních oddílech studie samé Marti nastiňuje otázky jazykové kodifikace a vztahů mezi dialekty a standardním jazykem obecně (*Powědana a pisana rěc; narěcy a standardna rěc*) a představuje vývoj dolnosrbského pravopisu v širším kontextu (*Dolnoserbški pšawopis w konteksce a kontakše*), s upozorněním na vliv různých okolních ortografických systémů (německého, českého, polského, hornosrbského), především pak ukazuje zlomovou úlohu velké poválečné reformy (1949–1952), kdy došlo také ke zrušení grafému *ó*. Ta se nesla z velké části ve znamení sblížení horno- a dolnosrbského pravopisu, přičemž více „vstřícných kroků“ bylo ze strany dolnosrbské, což pak bylo v Dolní Lužici leckdy pocitováno jako určitá *gornosrabizacija rěcy* a tragické vzdálení mluvenému úzu. Od devadesátých let pak došlo v některých bodech ortografie (a ortoepie – spisovné výslovnosti) ke změnám, jejichž (zatím?) posledním bodem bylo právě znovuzavedení *ó* do grafického systému (r. 1995 fakultativně jako „pomocného znaku“ pro výuku atd., r. 2006 závazně).

Další kapitola (*Nastaše ó a jogo pozicija w systemje dolnoserbšćiny*) ukazuje, že vznik dolnosrbského *ó* ze staršího *o* (dolnosrbské *ó* se přitom vyvinulo za jiných okolností než hornosrbské *ó*) je tzv. kombinatorní hlásková změna, tj. změna, která se realizuje

jen za jistých vymezených podmínek. Základní obecné podmínky jsou pro dolnosrbské *ó* tři: 1. před touto samohláskou stojí retná nebo zadopatrová souhláska, 2. po samohlásce taková souhláska nestojí, 3. samohláska je přízvučná. K tomu přistupuje ještě čtvrté pravidlo: 4. tato změna se netýká cizích slov (problém je tu ale v ne zcela jasném ohraničení cizího / již zcela zdomácnělého slova). Aplikace pravidel 2. a 3. se ovšem komplikuje z důvodu působení možných dalších hláskových změn (např. by mělo být *moğu*, ale proti tomu *móžeš* a inf. *móc*) a změn v pozici přízvuku (např. v předložkových spojeních: *bok, na boce*, avšak *na jadnom bóce*), takže si živý jazyk pomáhá analogiemi, které vedou k různým odchylkám od zmíněných pravidel. Marti také ukazuje nestabilní pozici *ó* ve fonetickém a fonologickém systému dolnosrbsštiny (v různých dialektech se vyslovuje různě, přibližuje se k sousedním vokálům systému – *k y, u* či *o, e*) a shrnuje diskusi o tom, zda v případě *ó* jde o pouhou kombinatorní variantu fonému *lol*, či lze-li hovořit o samostatném (ač výrazně periferním) fonému. V zásadě pak obhajuje užívání zvláštního znaku, protože ten má v dolnosrbsštině hlavně „negativní funkci“ (jako signál různě realizovaného „ne-[*o*]“).

Obsáhlý oddíl čtvrtý (*ó w narěcach*) autor věnuje zevrubnému popisu stavu *ó* v jednotlivých tradičních nářečích (na podkladě starších záznamů promluv mateřskojazyčných Srbů). Klíčové je *ó*, které stojí pod přízvukem (viz základní pravidlo 3), pro něž platí v zásadě čtvrtá výslovnost (územně výrazně omezené je užití „prostého“ [*o*], navíc většinou jen po velárách; častější jsou tři realizace „ne-[*o*]“: zúžené [*ó*], [*y*], [*e*]), pak jsou probírány případy **o* nepřízvučného, které je v nářečích (navzdory pravidlu 3!) leckdy místo očekávaného [*o*] vyslovováno jako „ne-[*o*]“ (*ó*, které vlivem přidání předpony či předložky přízvuk ztratilo a mělo se „vrátit“ k výslovnosti [*o*]: místo náležitého *na konju* je v dialekttech např. *na kenju*; podobně i tehdy, kdy v po sobě jdoucích slabikách následují dvě **o*, např. *wet mejeje* místo *mojeje*, *pyd gerku* m. *gorku*, *wet myjog* m. *mojog*, ba někdy i tehdy, kdy je narušeno pravidlo 2, jako *py gedach* m. *godach*). Pro výslovnost „ne-[*o*]ovou“, konkrétně [*e*] či [*y*], lze v dialekttech najít doklady dokonce i v morfémech slovních základů, které nikdy pod přízvukem nebyly (např. ve slovech *jagoda, sobota*), zdá se však, že zde se jedná spíš o samohláskovou redukci.

Kapitola pátá (*Wobznamjenjenje ó w pismje a kodifikacija pšawidlow*) podává vývoj zaznamenávání dolnosrbského *ó* v písmu (v kombinaci s popisy a doporučeními výslovnosti). Hlavní mezníky předkodifikačního období: nejstarší stopy vyslovované-

ho *ó* (v druhé pol. 16. století – občas neregulérní užití grafému <u> místo obvyklého <o>); zavedení speciálního znaku (*o* s tečkou ve Frycově Starém zákoně z r. 1796); pevné založení tradice *ó* (<*ó*> v knížkách J. B. Tešnarja od r. 1869). Mezníky procesu vlastní kodifikace (od druhé poloviny 19. století): první výčet pravidel pro užívání <*ó*> (Hórníkův článek z r. 1862; výslovnost [*ó*]); linie mukovsko-šwjelovská (pravidla v kodifikačním doporučení gramatiky A. Muky z r. 1891; standardní výslovnost [*ó*], avšak v dialektech i [*o*], [*u*], [*y*], [*e*]; praktické zjednodušení B. Šwjely – *Dolnoserbški pšawopis* z r. 1903 s výslovností [*ó*], [*u*], [*y*], [*e*] bez preferencí, Šwjelova gramatika z r. 1906 pak už jen s [*ó*] nebo [*e*]; Mukovo mírně kompromisní řešení v slovníku 1911–1928); „oficiální“ odstranění <*ó*> ve velké pravopisné reformě 1949–1952 v intencích pozdních Šwjelových názorů a ortoepické důsledky tohoto kroku (prosazení výslovnosti *po pismikach*, tj. [*o*]); nejnovější vývoj od 90. let (rozhodnutí komise – <*ó*> jako „pomocný znak“; pravidla užití <*ó*> pro nový slovník M. Starosty z r. 1999 – potlačení základního pravidla 2. po předložkách *po*, *wo* a předponě *po-*, jež teď mají mít vždy podobu *pó*, *wó* a *pó-*, a navzdory pravidlu 3. zachování *ó* i po přesunu přízvuku na předchozí slabiku; výslovnost [*e*], [*y*], [*ó*] s preferovaným [*y*]); zavedení <*ó*> jako povinného znaku.

V předposlední kapitole (*Godnošenje pšawidlow za ó w dolnoserbščinje*) Marti nejprve ukazuje, že litera *ó* vlastně v žádném období dějin dolní srbštiny nebyla užívána všeobecně, a *de facto* dosud fungovala nejvýše jako fakultativní znak. Na místě je tedy otázka, zda je vůbec takový znak nutný, tím spíše, že i názory jednoho z jeho někdejších kodifikátorů, B. Šwjely, po druhé světové válce přispěly k jeho zrušení. Marti zastává mínění, že vývoj jazykové situace, který Šwjela nemohl předjímat (překvapivý příklon k „umělé“ výslovnosti „podle písmen“, na druhé straně od 70. let rozvoj procesu *řecneje demokratije*, tj. trendu přiblížení standardního jazyka živým dialektům), si vlastně zavedení znaku *ó* vynutil a obě rozhodnutí jazykové komise (1995 a 2006) byla oprávněná. Problém je však podle Martiho v tom, že nebyla řádně artikulována „prováděcí ustanovení“. Shrnuje tedy znovu celou kodifikační tradici (od Hórníka dál) a ukazuje, že počátkem dvacátého století tu byla víceméně stabilní kodifikace užití *ó* ve standardním jazyce, podložená čtyřmi základními pravidly (viz výše), ale s jistými rozdílnostmi a kolísáním v jednotlivých výrazech (výjimky) a v (ne)zachování *ó* po ztrátě přízvučnosti dané slabiky. Marti se pak podrobněji věnuje nejnovější ortografické a ortoepické kodifikaci Starostově (Starostův článek v časopise *Serbska šula* 6/1998 a následný slovník, které asi lze považovat za podklad pro aplikaci výnosu jazykové komise z r. 2006), již vidí v jistých konkrétnostech kriticky (týká se to rejstříku dolnosrbšských labiál a velár, pozice *ó* v předložkách, prefixech, mimo přízvuk a v cizích slovech, výjimek v jednotlivých výrazech, preferované výslovnosti [*y*]). Dochází k závěru, že dnešní pozice čerstvě znovuzavedeného *ó* je dost nejasná. Je třeba hledat řešení, které by splnilo tyto podmínky: jasný popis, jednoduchá pravidla, zachování návaznosti na tradici, zachování návaznosti na dialekty.

V poslední kapitole (*Kak dalej?*) se autor odhodlává k vyslovení konkrétních doporučení, která by mohla pomoci jazykové praxi. Na první otázku, zda opětně zavedení *ó* bude užitečné pro standardní dolnosrbštinu, odpovídá kladně: nejde o úplnou novinku, nýbrž o navázání na starší tradici; napomůže se zachování tradiční výslovnosti jako „ne-[*ó*]“; standardní jazyk se přiblíží nářečím (která po reformě 1952 zůstala vzdálená od „umělého“ spisovného jazyka). Dále Marti přikračuje k formulaci pravidel pro *ó*: 1. jen po labiálách (*p*, *b*, *m*, *w*) a velárách (*k*, *g*, *ch*), 2. nikdy před labiálami a velárami (k labiálám Marti doporučuje doplnit *f*, k veláram *h*), 3. vždy pod přízvukem, 4. nikdy v slovech cizího původu, která nejsou zdomácnělá. Doporučuje neporušovat pravidlo 1. a 2., jak to činí Starosta (s důsledným *pó(-)*

a *wó-*, které nemá oporu ve většině dialektů). Navzdory pravidlu 3. Marti naopak připouští (na základě existujícího principu analogie) možnost zachovat *ó* i po ztrátě přízvuku, ale tuto otázku (nastala by možnost dvojího až trojího *ó* v slabikách po sobě následujících!) doporučuje prostudovat a zvážit. U pravidla 4. doporučuje alespoň zajistit, aby výraz ve starším slovníku kvalifikovaný jako zdomácnělý nebyl v novějším traktován jako slovo cizí. Nedoporučuje přidávat další pravidla, ani přebírat z dialektů výjimky do standardního jazyka. V otázce výslovnosti *ó* se Marti staví rozhodně proti Starostovu doporučení preferovat [*y*], naopak se kloní k tradiční preferenci [*ó*] (Starostovo řešení by přesouvalo tradiční nářečový podklad spisovné dolnosrbštiny, což by zásadně narušilo tradici, a to by oslabilo jazyk jako takový; také z hlediska vokálního systému je lépe zachovat výslovnost [*ó*], aby se z dolnosrbštiny neztratila celá jedna úroveň *ó* – *ě*). Na konec kapitoly (a zároveň i celého svého spisu) autor znovu vyslovuje mínění, že hlavním problémem reformy pravopisu a ortoepie *ó* jsou „prováděcí předpisy“, které bude třeba vytvořit a prosadit. Svou knihu předkládá jako diskusní příspěvek této otázce.

Obsáhlý seznam literatury je zařazen po poslední kapitole. Je třeba ocenit také přílohu, edici dosud nepublikovaného textu z pozůstalosti Bogumiša Šwjely (*Über die Aussprache des „ó“ im Niedersorbischen* z r. 1946) mapující realizaci *ó* v živém úzu dialektů období čtyřicátých let. Obsáhlé summarium Martiho knížky je předloženo v němčině a angličtině. Na konci svazku je ještě umístěna mapka obcí (*Karta jsow, spomnjetych w teksće*) se srbsko-německým a německo-srbským indexem jejich jmen.

Profesor Roland Marti přivedl na svět skvělou práci, která se přes zdánlivě suché a úzce specializované téma překvapivě také dobře čte. A sama skutečnost, že autor pro svou knížku zvolil právě dolnosrbštinu,¹ je chválným bonusem. Marti tu jasně prokázal, že užití tohoto jazyka nemusí být omezeno jen na situace „běžného života“ či slavnostních setkání uvědomělých Srbů, ale že obstojí i ve vědeckém diskursu. Rád také upozorňuji, že kniha je celá přímo dostupná na internetu, takže si ji hlubší zájemce může snadno sám prolistovat.² Stojí za to nahlédnout i do materiálového podkladu práce, korpusu mluvené dolnosrbštiny GENIE (*GEprochenes NIEdersorbisch*), zahrnujícího více než tři sta nahrávek mluvených projevů z různých zdrojů (od 50. let 20. stol. do současnosti), publikovaného také na Martiho mateřské univerzitě.³

Aspoň dodatkem bych chtěl vyslovit jednu praktickou otázku, kterou v knížce Rolanda Martiho nenalezneme. Jak je to vlastně s postojí mlčící (či nehlasité), ale procentuálně dnes asi dost významné skupiny, vytvořené nejméně dvěma třemi generacemi mluvčích dolnosrbštiny (zčásti i nemateřskojazyčných), kteří od dětství vyrostli na úctyhodném množství literatury publikované v poválečném reformním pravopise (tj. bez <*ó*>) i na postupně se prosadivší výslovnosti *po pismikach* (tj. s fakticky tolerovaným, nebo i preferovaným [*o*]) během posledního půlstoletí? Já sám debaty o dolnosrbšském pravopise a výslovnosti sleduji jen občas, třeba v internetových diskusích, takže nevím, není-li to skupina natolik marginální (arcit možná jen svou neprůbojností?), že vůbec nestojí za to se jí zabývat. Náš autor o názorech této části sorabofonů vlastně mlčí. Jistěže je jeho precizní práce zacílena především na lingvistický pohled v užším smyslu. Přesto sám na několika místech své práce poukazuje na nutnost zohled-

1) Marti pro svůj odborný text volí „disciplinovaně“ ortografii z doby před poslední reformou (2006), a ve výkladovém textu (tj. mimo příklady) tedy užívá pouze grafému <o>, nikoli <ó> (viz jeho vysvětlení na s. 7). Martiho knížka arcit vyšla na jaře 2007, tj. v pětiletém „přechodném období“ vyhlášeném Dolnosrbšskou jazykovou komisí.

2) 28. října 2009 na adrese: http://www.coli.uni-saarland.de/groups/WB/Phonetics/Research/PHONUS_research_reports/Phonus11/phonus_11_marti.pdf

3) 28. října 2009 na adrese: <http://www.coli.uni-saarland.de/genie/>

ňování kulturně politické situace a na „symbolické funkce“ pravopisu. Dokonce několikrát zmiňuje skupinku *Ponaschemu*, jež je ve svých projevech někdy hlasitá, ale početně nejspíš nezastupuje významné procento lidí ovládajících a vážně pěstujících dolnosrbštinu. Mám prostě jistou obavu – a neplatí to jen pro otázku povinného *ó* (v pravopise a ortoepii), nýbrž pro celé „jazykové“ věnění posledních let spojené s hledáním pevnější či nové identity autochtonních Slovanů v Dolní Lužici: nezopakuje se nakonec metodická chyba (či spíše obyčejná necitlivost) kabinetních reformátorů poválečných? Co když trend nových radikálních reforem (tentokrát směrem „vzad“, do doby předválečné) prostě znechutí možná významnou skupinu lidí odchovaných územ posledních padesáti let a úplně ji odradí od samého užívání dolní srbštiny? Kdo tu vlastně zůstane, aby s chutí a radostí užíval onen nový „obrozený“ jazykový standard, opřený o „živé dialekty“ (které však nota bene v terénu už mezitím téměř vymizely, protože komunikace v dolní srbštině již v běžných situacích denního života téměř neprobíhá a stává se spíše exkluzivní, „klubovou“ záležitostí)? Pro koho tu zbude tato norma, konečně „očistěná“ a co nejvíce emancipovaná od nepříjemné patronace silnějších a sebevědomějších „hajáckých sourozenců“? Nebude nakonec tato urputná snaha o nalezení nové dolnosrbšské identity ve „starých dobrých časech“ pro ohrožený jazyk skutečnou smrtící ranou?

Josef Bartoň

Timo Meškank: *skok za módriu... / cesta po modré... Vlastní náklad, 234 strany, Lipsko 2007 (v distribuci od září 2008).*

Dvojazyčná básnická sbírka, kterou v roce 2007 sestavil lužickosrbšský básník Timo Meškank (ročník 1965), je především počtou třem významným českým autorům: Emilu Julišovi, Bohumilu Hrabalovi a Egonu Bondymu. Kromě výběru z jejich děl nalezneme v první části sbírky i Meškankovy básně v překladu sorabisty Radka Čermáka. Díla českých literátů v druhé části knihy přeložil do srbštiny Meškank sám. Kniha je ilustrována expresivními grafikami výtvarníka Vojtěcha Horálka a působí na první dojem velmi moderně až cyberpunkově (Egon Bondy, který z cyberpunku čerpal, by jistě nad grafickou úpravou knihy zajásal).

V prvé části sbírky nám autor představuje výběr ze své tvorby, ve které se nechal inspirovat svými českými protějšky. Nejlépe to lze vidět v básni *u televize* (porovnej s Julišovou básní *U rakve*). Objevují se zde jazykové hříčky a říkadla podobné těm, které můžeme nalézt u Juliše v 60. letech, kdy experimentoval s formou i básnickými koncepty. Báseň *němý proslov u hrobu přítele* je zase nekrologem nad tragickým úmrtím Egonu Bondyho, který zemřel na následky popálenin v roce 2007.

Meškank v knize odkazuje i na Járu Cimrmana, neboli na fenomén, který není příliš znám mimo naše hranice a svým způsobem nás může překvapit (knihu otevírá citát z *Blaníku*, Cimrmana připomíná i Meškankova báseň *lovit ryby nepovoleno* nebo *hold*). Nepochybujeme ani na vteřinu, že Meškank „svým Čechům“ rozumí, někdo by ale při čtení mohl nabýt pocit, že autor je až příliš intimní – právě tím, jak nás má „prokouklé“. Například poslední příspěvek v Meškankově části knihy je zaměřen nad důsledky okupace v roce 1968 (zmiňuje se v něm, že mezi zakázanými autory bylo i trio Juliš, Bondy, Hrabal). Na tomto místě by bylo pro českého čtenáře nesmírně zajímavé se dozvědět, jak tyto události vnímali Srbové a jak na ně reagovali. Místo toho následuje popis událostí u nás, který si přečteme v každé středoškolské učebnici – škoda, že tento příspěvek (přeložený sorabistou Kamilem Štumpfem) psal Meškank z pozice „insidera“ – a je tedy určen spíše lužickému čtenáři.

Jak jsem již zmínila, druhou část knihy tvoří reprezentativní výběr ze sbírek Meškankových vzorů („duchovních průvodců na umělecké dráze“, jak sám píše v knižní záložce), Juliš a Bondyho – Hrabal je zde zastoupen úryvkem z textu *Kdo jsem*. Domnívám se, že výběr básní byl zdařilý, neboť jsou to většinou stěžejní průřezové básně, které pokrývají celá jejich tvůrčí období. Můžeme vysledovat jednotlivé tematické linie, která se objevuje u všech autorů v této sbírce: banalita každodennosti, rezignace na pomíjivost života (např. „kam ses poděl ty cos tak naléhavě žádal odpovědi“ z Meškankovy básně *postrádám tvůj hlas* věnované generačnímu soupeřnickovi Petru Thiemannovi, srovnej s jeho básní *Ignoranca*; Bondyho *Přecházely žhavé dny jeden za druhým*), propasti mezigenerační i partnerské a hlavně pak otázky etické a morální (čím jsem, jak jedním a vnímám). Meškank, Juliš i Bondy směřují od lehčích témat (což se odráží ve formě básní) k silnějším výpovědím, často kritickým vůči politickým a společenským poměrům (převažuje forma volného verše, např. Bondyho *Byl jsem při tom...*, s. 223, připomíná Ginsbergovo *Kvílení*).

Je také důležité zmínit autorizovaný překlad básní ze srbštiny včetně lehce kontroverzního titulu knihy (*skok za módriu* by v doslovném českém překladu znamenal nejspíš skok do neznáma). Básně jsou přeložené s citem a přesně a čtenáře v textu málokdy něco tzv. trkne – a pokud přece jen, má možnost se podívat na zrcadlový originál a zjistit, jak blízké jsou si tyto dva jazyky.

Za kvalitní překlad patří T. Meškankovi a R. Čermákovi velké poděkování. Výběr básní je reprezentativní a logicky na sebe navazuje či odkazuje, knihu je opravdu radost číst – na tom se podepsala i poutavá grafická úprava knihy. A český čtenář je příjemně překvapen, že si naši undergroundoví básníci našli cestu až do Lužice. Co říci závěrem? Po antologii srbšské poezie zde máme další reprezentativní výběr srbšské a české poezie – a právě v jejich pronikání je síla této sbírky.

Barbora Latečková

Tomáš Mlynkec: *Slavíci Kamenného mostu*. Nakladatelství Motto, 705 stran, Praha 2008.

Před nějakým časem se na pultech knihupectví objevila kniha s poetickým názvem, jejíž sedm set stran skrývá historický román o životě lužickosrbšského sochaře Mačije Wjaclawa Jakuly – či Matěje Václava Jäckela, jak byl znám i v Čechách a na Moravě. Kniha čtenáře zavede do barokní doby, do Prahy, kde se právě těžce bojuje o výzdobu Karlova (dříve Kamenného) mostu sochami. Autor románu Tomáš Mlynkec se narodil v Praze, ale od sedmdesátých let žije v Bohumíně. Slavíci Kamenného mostu jsou jeho třetím vydaným románem.

Literatury o barokní době existuje velké množství, nicméně málo z ní vzpomíná Jäckela podrobněji. Tím spíše je obdivuhodné, s jakou erudicí pokračuje děj románu stále dopředu. Na tomto místě je nutné podotknout, že reálné dobové události posloužily jako pozadí pro místy tajemstvím opředený životní příběh sochaře Jäckela: kniha totiž není jen románovým průvodcem života barokního umělce, nýbrž i velmi věrohodným svědectvím přelomu sedmnáctého a osmnáctého století: doby těžcí z důsledků třicetileté války, doby mocenského boje mezi církví a panovníkem a vypočítavých třeňnic řeholních řádů, doby změn architektonické tváře Prahy i Čech a v neposlední řadě i doby žití obyčejných lidí. Toto vše se proplétá mezi řádky a svědčí o letech studia a příprav autora na velké dílo. Lze se domnívat, že archivy a historické církevní dokumenty prozradily o lužickém rodákovi mnohé, přesto víme, že o některých úsecích Jäckelova života záznamy prostě neexistují. V takovém případě se ke slovu dostává autorova fantazie, aby slepá místa vyplnila. Proto je román označován jako „smyšlená kronika“. Se stejnou obrazností začleňuje autor do příběhu i životy dalších nepostrada-

telných vrstevníků M. V. Jäckela; a tak se v knize postupně setkáváme s osudy takových umělců jako Jana Brokoffa a jeho synů, Petra Brandla, Jana Křtitele Matheye, Matyáše Bernarda Brauna, Jana Blažej Santiniho-Aichla, Karla Škréty, Jana Kryštofa Lišky, Františka Ignáce Weisse a mnohých dalších, kteří se významně podíleli na utváření nové barokní podoby Prahy. A stejně jako u hlavního hrdiny, i zde vychází autor z pravdivých záznamů: Matyáše Brauna nechává (někdy až přehnaně) vycházet z Jäcklova díla, Petra Brandla provází po celou dobu jeho bohémský a nezodpovědný způsob života a Jan Blažej Santini-Aichel se stává žadáným architektem i přes své tělesné postižení. Mnozí jsou dokonce i románovými přáteli lužického sochaře. Je až překvapující, kolik lidí románový Jäckel znal (a kolik znalo jeho) a kolika dokonce nezištně pomohl ke splnění jejich snu.

Místy se totiž zdá, že bez sochaře Jäckela by Praha v sedmáctém a osmáctém století ani nemohla existovat, že právě on je hybatelem událostí. Jen on smí zuřivě vtrhnout do arcibiskupské kanceláře s protestem nebo návrhem, on si dovolí opakovaně rozčítit pražského arcibiskupa svým svobodným smýšlením k nepřičetnosti, za což je potrestán pouhým vyhozením z místnosti nebo jen několikadenním vězením v paláci. Je to také on, jehož sochy přivádí okolní svět k němému úžasu, když na ně začne dopadat sluneční světlo, a je to opět on, který se ujme zdánlivě netalentovaných či odstrčených mladičkových umělců, aby se z nich později staly ikony barokní doby. A pokud se přece jen dostane několikrát do svízelné situace, vždy se na poslední chvíli vynoří zachránitel, přítel a spiklenec, který Jäckela vysvobodí z jeho nesnázi nebo mu alespoň poskytne cennou radu. Nic z toho však nelze autorovi vyčítat, neboť je to jeho právo jako tvůrce fiktivního děje.

S tím souvisí i další otázky, které se během čtení románu nabízejí. Jäckel je autorem představován jako spravedlivý a za každé situace rovný volnomyšlenkář, který zaujímá vůči svému okolí velmi odlišný názor. Například v době, kdy církev (byť pokrytecky) vychovávala ke společenské askezi, kdy byla nejen v obyčejném životě, nýbrž i v umění potírána nahota, se Jäckel k tomuto tématu staví jako k něčemu naprosto přirozenému, dokonce i veřejně přiznává, že se koupe před svou ženou a dětmi nahý, stejně tak ony před ním. Ženy vnímá sochař jako osobnosti s vlastním názorem a právem na city a i toto veřejně přiznává. Jistěže v každé době žijí lidé, kteří předbíhají v názorech svou dobu, nicméně nakolik dnes můžeme hodnotit myšlenky a reakce lidí nám tak vzdálené doby? Opravdu by si křesťan, závislý na zakázkách církve, uvědomoval takové souvislosti a veřejně se k nim přiznával? Oproti tomu však věrně působí boj za samostatné sochařské umění, které v té době bylo podle dobového úzu součástí malířského cechu a tudíž jen doplňkem k umění malířskému. Námět svobody vůbec prostupuje celým románem a je patrný v několika rovinách: v touze po svobodném osobním životě a hlavně svobodném životě tvůrčím, který by sochaři dovolil vytesat vysněné sochy pro Kamenný most. Symbolem této touhy po svobodě se stávají Jäckelovy kresby Michelangelových nástropních fresek Sixtinské kaple, v nichž má být zakódováno tajné poselství lidstvu a které se snaží pražské církevní řády získat, aby toto poselství s Jäckelovou pomocí mohly rozluštit. Právě zmíněné reálné údobí sochařova života je obestřeno tajemstvím vedoucím dnešní badatele k řadě domněnek, a možná proto nechává autor tajemno prostoupit populární „šifrou mistra Leonarda“.

Ponevadž smyšlená románová kronika mapuje celý život mistra Jäckela (1655–1740), je jasné, že tento srbský sochař žijící v Praze musel být svědkem založení Lužického semináře (1705, resp. 1726), pro který dokonce vyhotovil skutečnou nárožní sochu svatého Petra. Je proto velkým zklamáním, když je tato událost, včetně zadání sochy, v knize zmíněna jen jako by mimochodem, zvláště uvážíme-li, že je románový Jäckel hrdý na svůj slovanský

původ, slovanské symboly zapracovává do svých děl a myšlenku na rodný kraj chová v paměti až do konce svého života.

Vypravěčský talent autora – stejně jako jeho fantazie – je bezměrný a dokáže čtenáře vtáhnout bez výjimky do děje. Okamžiky napětí střídají momenty bezmoci, smutek hrdinův je i smutkem naším. Nevyhnutelný je i smích vyvolaný například prudkou povahou a pepným slovníkem sochaře Brokoffa, kterému postupně zakazují návštěvu jím zdemolovaných pražských hostinců, důvtipnými odpověďmi císaře Josefa I., či sochařskými čtveráctvími samotného Matěje Václava Jäckela. Věřím, že by „odborníci sedící u piva v hostinci U zelené žáby“ hodnotili tuto fiktivní románovou kroniku stejně jako já velmi vysoko a bez váhání ji doporučili do knihovny s lužickosrbskou tematikou.

Lucie Kolarovičová

Kito Lorenc: *Други језук / Andere Sprache. Међународни фестивал поезије Смедеревска песничка јесен, 197 stran, Smederevo 2008.*

V posledních několika málo letech lze sledovat čilejší aktivity v srbsko-lužickosrbských vztazích. Jednou z těchto aktivit je i srbský překlad vybrané poezie K. Lorence. Dvoujazyčná německo-srbská sbírka vybraných básní vyšla v edici Zlatý klíč Smedereva. Básně přeložil z němčiny do srbstiny básník Zlatko Krasni se synem Janem. Kniha obsahuje krátké impresionistické úvodní slovo Z. Krasného a na závěr také základní životopisné údaje lužického básníka. 56 sebraných básní bylo přeloženo z němčiny a pouze dvě z básníkovy mateřského jazyka, tedy lužické srbstiny. A právě tyto – *Bětohród, hotel Slavia* a *Njewjedro nad Kragujevacom* – jsou zařazeny hned na začátek knihy. Obě v sobě zahrnují srbskou tematiku a Kito Lorenc je složil u příležitosti svého prvního pobytu v Bělehradě roku 1966. Tehdy se účastnil velkého mezinárodního setkání básníků. V první básni jsou popsány imaginární hodiny básnické citlivosti ve známém hotelu Slavija, kde byl Lorenc tehdy ubytován. Ve druhé je středem zájmu Kragujevac, kde v říjnu 1941 zastřelili němečtí nacisté na sedm tisíc obyvatel tohoto města (ve stejný den potkalo tentýž osud i šest tisíc obyvatel jiného srbského města – Kraljeva). A právě v blízkosti Kragujevce přišel o život v říjnu roku 1944 lužickosrbský básník Jurij Chěžka, když se pokoušel přeběhnout z nacistické jednotky k jugoslávským partyzánům. Tyto smutné motivy se ve verších prolínají. Výběr Lorencových básní je zakončen lyrickou prózou *Struga*, kterou básník přednesl na bělehradském setkání v roce 1966.

Většina zde představených básní K. Lorence vznikla v 60. a 70 letech minulého století, takže rozhodně nelze tvrdit, že jihoslovanští milovníci poezie se seznámí s jeho současnou tvorbou.

Zdeněk Valenta

Křesćan Krawc: *Paradiz. Ludowe nakładnistwo Domowina, 444 strany, Budyšin 2009.*

Podtitul zní *Roman serbskeje swójby*. Vyšel v říjnu. Sledujeme v něm příběh srbské rodiny Šewcec. Prožíváme s nimi dobu nacizmu a nástup komunistického režimu.

Podobně kusým způsobem jako náš úvodní odstavec je psán i zmíněný román. Krawc porcuje příběh jako řezník maso. Sek! Sek! Co věta, to flák masa. *Charlie płaka*. Flák! *Devos na njeho swari*. Flák! *Zastań z kjawčenjom*. Flák! Tento jeho drkotavý styl znepřijemňuje četbu, nedovolí vám zařadit vyšší rychlost a určit si svobodně své tempo a rytmus, asi jako když byste se chtěli prohánět stodvacítkou po kostkách vydlážděné dálnici. Jen zřídka narazíte na krásné dlouhé souvětí, po kterém se vaše oko svezze jako po skluzavce, a vzápětí stejně skončíte zase v písku a musíte si dál namáhavě prošlapávat cestu. *Pawoł a Arnošt sedžeštej na łakańcy*. Sek! *Šewcec mějachu hońtwjerski rewěr wotnajeny*. Sek! *Bratraj chcyštaj sornika třělíc*. Sek! Na pultě jsou další kusy hovězího

a vy sedíte a číháte společně s Arnoštem i Pawołem, ovšem ne na smky, vy čekáte, kdy se příběh rozjede, čekáte drama, protože víte, že dvacáté století nebyla žádná selanka, jenže ono se nic moc neděje, listy rodinné kroniky přibývají a čtenář brzy pochopí, že matka jedná vždycky správně, lidsky, že vlastně ani není matkou jako spíš takovou Babičkou, ženou ráznou a neohroženou, jež si ví rady i s nacistickými důstojníky, ženou přísnou, ale milující; že ráj najde člověk jen doma, kdesi na kraji srbské hole, a to v kruhu rodiny; a konečně že největší lidskou hodnotou je práce, na což budete při četbě upozorňováni v pravidelném rytmu. *Ta může džětač!* – tak přijímá rodina do svého kruhu snachu (se zetěm je to podobné). A i benjamínka, kterému dlouho nikdo neřekne jinak než *Matki*, chválí maminka slovy *ty so rady dračuješ*.

Z těchto stereotypů vás snad vytrhnou obrazy, na které nejste zvyklí – Srbové jako stoupenci NSDAP, Srbové jako vrazi. Ale s žádným hlubším psychologickým a morálním rozbořením nepočítejte. Ani s přílišnou barvitostí popisovaných válečných událostí. Jednak tomu styl, ve kterém se Krawc vyhýbá i nejjednodušším souvětím a raději si vypomůže dvojtečkou (*Chcysě dopokazac:*

Njeje hlupiši hač inženjerojo, kiž hišće žanu murju stajili njejsu.), není příliš nakloněn, jednak stojí tyto události na okraji autorova zájmu. Doba byla, jaká byla, a lidé se chovali různě. Největší drama se v popisu všedního dne (kdy, komu a jak matka pomohla, jak se vyvíjelo otcovo podnikání a jak upadalo srbské školství a s ním i znalost jazyka) výrazně nevyvíjí, aby na vás v závěrečné části vyskočilo. Snad zapříčiněno historickými událostmi, snad něčím jiným, někdejší příkladná rodina (nebo jen zdánlivě příkladná?) se rozpadá, její členové se vzájemně odcizují, co fungovalo kdysi v nyní již ztraceném ráji, už nefunguje, kde si dřív všichni bezzištně pomáhali, se najednou lidé ptají, co z toho budou mít. Napjaté vztahy se stupňují a cestu si najdou až k soudu, kde vás čeká další překvapení, neboť otec trvá na tom, aby rozvodové řízení probíhalo v srbsčině.

Ať už si naporcované hovězí připravíte jako steak nebo na gulaš, a třeba se vám budou ty malé kousky chvílemi špatně polykat, ba zajídat, na drahnou chvíli vás zasytí; a i když možná nedokořeněno a s horší stravitelností, pak alespoň s vysokou výživnou hodnotou. **Stanislav Tomčik**

DIVADLO

Jěwa-Marja Čornakec: *Im Schatten der Kerze.* Činohra v nastudování Německo-lužickosrbského divadla, 16. X. v Budyšině.

Představení začalo v 19.30 h a jak z názvu vyplývá, odehrálo se celé v němčině. K dispozici sice byla sluchátka se simultánním překladem do srbstiny, ale to nestálo za nic. Z pěti postav, které ve hře vystupovaly, byla simultánně překládána pouze jedna, a snad příležitostně byla překládána i druhá postava. Druhým nedostatkem tlumočení bylo, že sluchátka byla v průběhu hry několikrát hluchá třeba i na 20 minut. Zkrátka a dobře jako divák neznající dobře němčinu jsem z představení mnoho neměl. Ale přesto se pokusím sdělit, o co ve hře šlo, a předem se omlouvám, pokud mnou budu něco špatně interpretovat. Český název hry zní *Ve stínu svíčky*. Hlavním hrdinou je Tomáš (ztvárnil známý mladý srbský herec Marian Bulank), který se na začátku smrtelně zraní při autonehodě. Po převozu do nemocnice je pravděpodobně ve stavu klinické smrti a vybavuje se mu celý život, při kterém ho provází postava *Jasynja-Ichbinich*, tedy něco jako jeho druhé já. Po celou dobu hoří svíce – plamen Tomášova života. Jedním z nejdůležitějších kroků v životě je správná volba partnera. Srbský chlapec Tomáš se zamiluje do německé dívky Julie studující medicínu. Tomášovým rodičům se to moc nelíbí. Byli by rádi, kdyby si našel srbskou dívku a později po nich převzal hospodářství. Tomáš však rodiče neposlechne, opustí rodnou hroudu, ožení se s německou dívkou a odstěhuje se do města. Po smrti rodičů chce Tomáš převzít jejich hospodářství. Žena nechce a navrhuje statek prodat. Mezi Tomášem a Julií začíná docházet k častým nedorozuměním a hádkám. Po jedné takové hádce nasedá do auta a odjíždí. Z velkého rozrušení dochází k neštěstí. Tak se mu promítl život, který skutečně prožil. Jeho druhé já mu však našeptává, že by vše určitě dopadlo jinak, kdyby tehdy rodiče poslechl a vzal si srbskou dívku. V klinické smrti potom prožívá nový život. Bere si lužickosrbskou dívku Lucii a dře na statku. Hospodaření věnuje všechno a zapomíná na svou ženu. Lucie začíná být nešťastná a po nějakém čase si najde jiného muže. S Tomášem se chce rozvést a trvá na tom, že se statek prodá, aby každý dostal polovinu ze společného majetku. Tomáš je rozrušen a podobně jako po hádce s Julií se ocitá po dopravní nehodě na pokraji smrti. Svíčka ve stodole je zhašena a Tomáš definitivně odchází na onen svět.

Zdeněk Valenta

Recepce čaroděje **Krabata** v českých zemích je podobná jako v Německu. Česky vyšla kniha Měrcína Nowaka i obě publikace Jurije Brězana, po převratu byla přeložena i verze Otfrieda Preußlera, ta však byla známa už od roku 1977 díky vynikající adaptaci režiséra Karla Zemana. Dvě generace českých dětí ovlivnil pohádkový horor s názvem *Čarodějův učeň*, zatímco lužickosrbské knihy zapadly a jsou známy spíše odborné veřejnosti.

Na sklonku roku 2007 mne oslovil student produkce a příležitostný režisér Petr Smyczek se svým záměrem zpracovat krabatovské téma jako poloprofesionální divadelní představení *Nepřijatelných*. Šlo mu o moderní pohled na Preußlerovu adaptaci. Seznámil jsem ho s celým srbským kontextem této legendy a rozhodli jsme se Lužici navštívit s několika členy divadelního souboru.

Pod vlivem zážitků z *Velikonoc 2008* se divadelníci pro téma vskutku nadchli a zpracovali grantové žádosti na několik institucí, zejména evropský program *Mládež v akci* a Česko-německý

Nepřijatelní na lužickém turné u Mitočické žáby 6. 9. 2009.

fond budoucnosti. Dalšími podporovateli byli Nadace Život Umělce a hlavní město Praha. Představení bylo zpracováno jako přeshraniční projekt, při kterém pomáhali i Lužičtí Srbové pod hlavičkou Domowiny. Bez Lubiny Kowarjec, Jurije Luščanského a Clemense Škody by nebylo možné projekt uskutečnit.

Petr Smyczek sepsal scénář a začalo se zkoušet. Od počátku bylo dbáno na to, aby se představení vyvarovalo „chyb“ německého filmu *Krabat*, tzn. syžet byl zpracován jako srbská legenda v srbském prostředí. Část díla byla přeložena do hornolužické srbstiny Boženou Braumannovou. Původní záměr byl, že hra bude obsahovat srbské repliky, které budou vysvětlovat děj srbským divákům podobně jako třeba u dvojjazyčných představení hochoz-

ských ochotníků, ten však doznal výrazných změn. Při zkoušení si postupem času srbština našla hlavní úlohu coby magický jazyk mlýnské pospolitosti. Rovněž vybrané postavy mluvily hodně lužickosrbsky. Jak se ukázalo, lužická srbština je velmi silným momentem hry, vskutku mi vyrazilo dech, kolik nadšených reakcí na tuto magickou kombinaci přišlo. Důležitou roli při integraci hry do lužických realit hrála Kantorka. To je jediná postava, která mluví pouze srbsky, je oblečena do dobového kroje. I velikonoční *kěrluš*, který zpívá (*Džens Boží syn ma dobyće*), je autentický. Představení bylo koncipováno jako pouliční divadlo, které je tzv. *site specific*; byly proto vybrány lokality se silnou atmosférou: wotrowské hradiště, budyšínský hrad a miłoćický lom.

V posledních dnech před premiérou se ukázalo, že divadelníci nepočítali s nadpřirozenou silou. Ztrácely se věci a jedna z dodávek měla téměř nepochopitelný defekt na rovné německé silnici.

Těsně před premiérou 4. září začal liják. Protože v představení důležitou roli hraji ohně, hrozilo, že se premiéra vůbec neuskuteční. Na to se divadelníci sestoupili do kruhu, začali děst zařikávat a po několika minutách děst ustal. Nakonec se premiéra vyvedla i přes zimu a přeháňky a herci ze sebe vydali to nejlepší. Pro stovku přihlížejících to byl ovšem i divácký výkon. Druhý den v Budyšině 5. září nakonec přeháňka město minula, pro změnu zase dul silný vítr. Na začátku zde bylo kolem padesáti diváků, německy mluvící ale postupně odešli, zůstalo asi pětadvacet věrných, z toho celá řada srbských činovníků. Nejlepší výkon z lužického turné se podařil 6. září v Miłoćicích. Na potřetí měla inscenace nejdynamičtější průběh, a tak měl kus před 250 přihlížejícími také největší úspěch.

Po nutné rekonvalescenční přestávce se uskutečnila 2. října česká premiéra v Hospůdce na hradbách na Vyšehradě. Akce byla dobře propagována, hlavní protagonisté projektu režisér Petr Smyczek a producent Adam Ondráček dělali rozhovor pro Český rozhlas i Českou televizi. Do projektu byla zahrnuta obdoba dosavadního Serbského nalěca 2004–2008. I když z rodinných důvodů nepřijela avizovaná skupina SG Sněhowka, podařilo se zajistit předprogram ve formě literárního čtení nejvýznamnější autorky mladé generace Lubiny Hajduk-Veljkovićové a jako hudební doprovod byla angažována dívčí skupina Vobezdud. Četla se divadelní báseň Předehera, povídka Magnólie a na závěr si divadelníci připravili jevištní čtení jedné ze scén absurdního dramatu *Wurywanki* (Vykopávky) s názvem Vodník. Právě tato scéna zapůsobila na některé účastníky nejvíce a ukázalo se, že poetika celé hry funguje, přinejmenším před českým publikem. Následovalo samotné představení. Česká verze už zcela postrádala vysvětlující doušky v srbštině, ta už měla pouze proklamovanou úlohu zařikávání. Pražské představení nebylo tak dokonale sehrané jako v Miłoćicích, ale přesto zanechalo ve většině diváků silný dojem. I v Praze byla slušná návštěvnost asi 200 lidí na představení a 150 na literárním čtení. Taková účast na česko-lužické akci je největší přinejmenším za posledních deset let. Divadelníkům se podařilo přilákat lidi z ulice, ne stále se opakujících 30 tváří na hlavních akcích SPL. Doufejme, že i na dalších českých scénách budou nadšení nejen ze srbského tématu, ale představení mezi diváky vzbudí i zájem o slovanský národ v Německu.

Radek Čermák

Prosincový Pomhaj Bóh obsahuje rozhovor Madleny Malin-kec s australským hudebníkem Colinem Blackem „Kráčel jsem po stopách Jana Kiliana, abych lépe rozuměl jeho životu“ o jeho studijním pobytu v Lužici.

Colin Black z australského Sydney se začal o život srbského faráře zajímat náhodou – na informace o něm narazil na internetových stránkách texaských lužickosrbských emigrantů.

Právě jejich předky kdysi vedl z Lužice do Nového světa farář Jan Kilian. Muž, který zvolil vycestování ze své vlasti jako řešení, pokud mu vrchnost nedovolovala vést svůj život a život svých farníků v souladu se svědomím, vírou a národním cítěním. Protože je Black v první řadě hudebník, neshbíral v Lužici jen informace o Kilianově životě, ale natáčel také zvukové záznamy z míst, kde buditel žil a působil: srbské čtení, kostelní varhany, zvuk schodů na kruchtě, chůzi faráře... Neobyklý projekt má být dokončen letos.

HH

Dne 29. prosince 2009 po krátké těžké nemoci nečekaně zemřel **prof. PhDr. Ludvík Štěpán, PhD.**, učitel Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Těžiště jeho slavistický zájmů leželo především v polonistice, avšak svojí činností zasáhl i do sorabistiky. Jeho zájem o Lužické Srby se projevil hlavně v organizačním úsilí a pedagogické činnosti na FF MU. Po několik let seznamoval studenty se stručným přehledem lužickosrbské literatury v rámci přednášek o západoslovanských literaturách, povinných pro posluchače všech slavistických oborů. Jako řešitel grantu *Slovanské minority*, zaměřeného na Lužické Srby a Kašuby, orga-

nizoval na FF MU cyklus přednášek o obou slovanských etnicích. Byl editorem kolektivní monografie *Černá a bílá pravda – Josef Suchý (1923–2003)* (2004). Patřil k zastáncům rozšiřování nabídky sorabisticky zaměřených předmětů na FF MU. Přestože sorabistika stála spíše na okraji jeho slavistických zájmů, byla v nich stále přítomna. Příznačně to zachycuje „němá výpověď“ jeho pracovního stolu, kde společně s mnoha polskými knihami leží i povídky M. Andrického v lužickosrbském originálu.

Josef Šaur

Dne 31. prosince 2009 zemřel po těžké nemoci ve věku 79 let **prom. fil. Antonín Kříž**, dlouholetý člen Společnosti přátel Lužice.

pekt

Česko-lužický věstník vydává Společnost přátel Lužice, U Lužického semináře 90/13, 118 00 Praha 1-Malá Strana, www.luzice.cz, tel. 234 813 146, za **finanční podpory ministerstva kultury ČR** ročně v osmi číslech a dvou dvoučíslech nákladem 300 výtisků. Cena 20 Kč.

Redakce: vedoucí Richard Bígl, Zelenohorská 506/17, 181 00 Praha 8-Bohnice, biegl@email.cz, tel. 723 598 953; zástupce Petr Kalina, vestnik@luzice.cz; Zuzana Bláhová, Radek Čermák, Josef Šaur, Jan Zdichynec.

Roční předplatné: ČR 200 Kč, zahraničí 20 € (hotově 15 €) bankovním převodem na účet ČSOB (Poštovní spořitelny) 181757044/0300. Objednávky a stížnosti na nezasilání: Klára Poláčková, Pionýrů 310/5, 289 23 Milovice, polackova.klara@seznam.cz, tel. 607 588 684.

Redakce se neztotožňuje vždy s názory a slohem autorů. Za pravdivost odpovídá autor. MK ČR E 6880. ISSN 1212-0790.